

vagi a la dreta o a l'esquerra (mapes 1503 a 1507); o de les maneres de fer fugir el gat i el gos (mapes 1510 i 1512).

D'altra banda, tot i tractar-se d'un volum consagrat al lèxic, els autors van preveure dues qüestions sobre el tipus lexical *ovella*: una formulada en singular (Q 1454: *L'ovella*) i una altra en plural (Q 1455: *Les ovelles*). I és que aquesta segona, aparentment innecessària, havia de permetre obtenir, al corresponent mapa 1319, tot un seguit de respostes en què la pronúncia del vocalisme de la primera síl·laba (*les ovelles* → *les auvelles*) no resultés condicionada per la fonètica sintàctica inherent a una formulació en singular del tipus *una ovella* → *una auvella*, com la que pot suscitar el precedent mapa 1318. Per cert, tots dos mapes mostren la continuïtat del tipus altoaragonès *güella*, a l'Alta Ribagorça, i de l'occità *feda*, al Rosselló.

Dins del Capítol III de *Materials no cartografiats*, s'hi inclouen:

1. *Llistes de respostes amb escassa variació formal* (p. 301-307), com ara L 77. *La llet* (p. 303), en què predomina la pronúncia monofonogada del vocalisme resultant, però es registren respostes amb pervivència de la semiconsonant (*lleit*), així com dades complementàries d'interès divers: per exemple, l'atribució d'aquesta darrera pronúncia, des d'Atzeneta del Maestrat (punt 152), «A la part masovera», juntament amb l'anotació «la gent se'n riu dels qui [així ho] diuen».

2. *Llistes de respostes parcials* (p. 309-315), com la P 54. *Manera de cridar els coloms*, que abunda en les motivacions de la sèrie de crides a animals abans esmentada.

3. *Llistes de respostes de classes* (p. 317-329), com la que tanca l'apartat: C 12. *Altres embotits*, entre els quals es recull la *tàrbena* dels punts 152 (Atzeneta del Maestrat), 153 (Cabanes de l'Arc) i 154 (Castelló de la Plana), variant de *tàrbena*, que pren el nom de la població homònima de la Marina (*Tàrbena*), amb una metonímia que vehicula la irradiació pel País Valencià d'aquest producte ancestral d'importació mallorquina.

El Capítol IV. *Il·lustracions* aporta, com en volums previs, un arxiu d'imatges molt valuós, un complement visual que continua la millor tradició etnogràfica dels atlas lingüístics de la Romània (tot i que l'ALDC no contingui al títol l'adjectiu *etnogràfic*, que, en canvi, sí presenten diversos atlas regionals de la península Ibèrica i de l'espai gal·loromànic).

Com en volums precedents, aquest es completa amb dos capítols finals (V i VI) que recullen: els *Índexs de mapes i de materials no cartografiats* (numèric de mapes i de llistes, i alfabètic de conceptes; en quatre versions: catalana, castellana, francesa i italiana); i els *Índexs d'il·lustracions* (numèric i alfabètic). Cal destacar novament la utilitat d'aquest complement en la consulta de l'*Atles*.

I cal encoratjar els autors per tal que puguin continuar endavant amb la tasca d'elaboració i publicació dels volums restants d'aquesta obra, que ja ocupa un lloc preminent dins la catalanística i la romanística del segle XXI.

José Enrique GARGALLO GIL
Universitat de Barcelona

WHEELER, Max W. (trad.) (2011): *Curial and Guelfa. A classic of the Crown of Aragon*. Translated into English by Max W. WHEELER. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company (IVITRA Research in Linguistics and Literature, vol. 2).

En el verso de la darrera pàgina de la introducció, el traductor reconeix haver buscat inspiració, i solucions a problemes específics, en la traducció anglesa del *Curial* feta per Pamela Waley i en la francesa d'en Barberà, i haver rebut ajuda d'Antoni Ferrando, l'autor de l'edició filològica de l'original del *Curial* (Toulouse, 2007 — No ha pogut ser aprofitada l'edició del *Curial* feta per Lola Badia i Jaume Turró a «Quaderns Crema», Barcelona 2011). Tals «confessions» honoren el traductor. Si tots en fessin, seria més fàcil veure clar en les històries dels llibres, els quals, com ja sabien els romans, «habent sua

fata». Finalment Wheeler agraeix a Antoni Ferrando haver-lo ajudat amb les notes de peu de plana i haver-li permès de basar la introducció a la traducció anglesa en el pròleg de la seva.

Els subscriptors i lectors d'una revista escrita en català —els quals, doncs, saben llegir català— no esperen trobar-hi ressenyes extenses de traduccions de llibres escrits en català. Però, com que els agrada estar informats del que passa en la projecció exterior del patrimoni cultural dels Països Catalans i de les estratègies que s'hi apliquen, comentaré ara certs aspectes del llibre ressenyat que tenen poc a veure amb la traducció en si mateixa, però molt amb la difusió que tots li desitgem.

«*Tirant lo Blanc* ha conquerit el món» s'ha dit i escrit quan es podia observar com en pocs anys se'n van publicar traduccions en castellà, romanès, anglès, italià, holandès, finès, alemany, suec, portuguès, francès i rus (ordre cronològic, bibliografia en *Pour une histoire comparée des traductions*, p. 150, obra ressenyada també en aquest volum, p. XXX).

Conquerirà també *Curial* tot el món? La nova traducció en aquesta llengua mundial li permetrà passar les fronteres, però l'hauré d'ajudar a conquerir lectors.

La qualitat de la traducció és excel·lent. M'ha costat trobar-hi coses per criticar. En un llibre de 363 pàgines són inevitables uns pocs errors d'impremta o de «processament de textos»: p. 65 «the chamber in Lachesis usually slept in»; p. 82: «Guelfa could only think over», sense objecte; p. 106 «Will you are kill yourself?»; p. 110 «Mallory» en lloc de «Malory».

És de més interès observar aspectes traductològics.

En la nota a aquella p. 110, Wheeler explica el nom del cavaller «Breuse Saunce Pité». Hem vist en la ressenya de *Pour une histoire comparée des traductions* que Barberà ha fet un servei als lectors fent correspondre a «Girona, filla de Giron» «Ocyrhoé, fille de Chiron». En el mateix esperit, ací es deuria ajudar el lector a entendre aquest malnom, format amb lexemes descriptius contextuals, editant «Breuse Sans Pitié». Si ja amb «Breuse» l'autor vol provocar certes connotacions, també s'ha de traduir, ajudant-se de l'etimologia del mot. Recordeu «La Viuda Reposada» en el *Tirant!*, on també surt aquest «Breus», com es deuria dir en la nota 4 per mostrar l'interès que té estudiar junts *Tirant* i *Curial*.

En les frases «the sun [...] its eyes» i «the sun [...] his chariot» (p. 68 i 344, respectivament) observem el problema del gènere dels noms de coses asexuals (excepte si es consideren deus o deesses). Traduint a l'anglès un text medieval s'hauria de tenir en compte que *sun* es considerava femení en aquesta llengua fins al segle setze.

Però usant *her* parlant del sol no és prou per crear l'ambient i “flaire” que convé a una traducció d'un text medieval. Wheeler ho aconsegueix usant mots avui poc coneguts per designar els *realia* del món medieval: *scourges*, *carbatge*, *cotte*, *cabre*, *hauberks*, *saltires*, *poniard*, *armlet*, *arres* (la construcció on surt no ajuda la comprensió: «he hung the house with arres»). Afegeixen igualment una patina medieval formes verbals avui rares o poètiques, com els pretèrits *bore*, *strove*, *besought*, *smote* (dels verbs *bear*, *strive*, *seach*, *smite*) i construccions que sobten lectors amb pocs anys d'estudis d'anglès. Per ex. «Have at them!»; «she laughed long» on «long» és un adverbi (p. 65); la preposició en l'expressió «they lie falsely in their teeth» (p. 42, potser calc del text català), o l'ús de «in future» en la construcció «May God grant that in future I am able to...».

Wheeler fa bé d'usar mots que recorden Shakespeare, com «in sooth», «to tarry» (p. 242 i 165), o l'adjectiu en l'expressió «Fortune's fell design» (p. 240). Però recorda més aviat un detectiu d'una sèrie televisiva l'ús de *suicide* amb el sentit de 'persona que se suïcida'; potser és un neologisme. Però Wheeler ha sabut evitar mots amb connotacions massa modernes. Tan sols em sembla dubtós l'ús de «diagnose (a sickness)» p. 106, verb inexistent en anglès abans del 1867.

Potser estic filant massa prim, però els lectors hauran entès que no dono tants detalls sobre punts menors per treure valor a la traducció de Wheeler sinó que —en l'esperit dels col·loquis de París les *Actes* dels quals es ressenyen en aquest volum, p. XXX— vull mostrar la quantitat de materials que el *Curial* anglès ofereix als col·laboradors d'aquella futura «Història comparada de les traduccions». Els aprofitaran quan estudiaran temes com l'ús d'arcaïsmes o neologismes en traduccions de textos antics, la qüestió dels «antropònims lexemes contextuals» inventats per l'autor, etc. També hauran d'observar i comparar l'ús que fan els diversos traductors de les estadístiques de la freqüència de mots i expressions que usen

per poder oferir als editors una versió supraregional, tal com ha de ser la en anglès si es vol vendre i fer llegir també a l'Índia, a Suècia i Finlàndia, i a tots els països on la gent ha pres el costum de llegir els últims *bestsellers* en anglès, sense esperar-ne una traducció.

L'anglicisme suara usat es pot substituir en català per *èxit de vendes*. I sí, hem de pensar en les vendes de les edicions que fem, en llengua original o en traduccions, dels textos literaris que voldríem donar a conèixer «a tot el món». La desitjada divulgació dels nostres clàssics no s'engegarà si l'èxit de la primera traducció d'un text no convenç les cases editorials que poden assumir el risc de publicar-ne elles també, sense necessitar grans subvencions. A més de perfecció filològica i entusiasme per fer projecció cultural, cal una bona dosi de *marketing research*, tenint en compte aspectes financers, la sociologia del llibre i la psicologia del públic lector.

D'aquests punts de vista, em fa l'efecte, els editors del *Curial* anglès (John Benjamins n'és tan sols el *publisher*) no s'han fixat prou en el comportament del «*vulgus*», del públic que volem que es compri el llibre.

Em recordo que era a l'aeroport de Denver, Colorado, on jo em vaig comprar, en un quiosc de revistes i llibres a bon preu, la traducció anglesa del *Tirant* feta per David Rosenthal, publicada en format llibre de butxaca l'any 1984. No sabia que s'havia publicat; el vaig trobar per casualitat, atret per la vistosa reproducció en la coberta d'una escena de combat medieval en lliça (aniria igual de bé en la portada del *Curial*). Val la pena imaginar-se els arguments usats per la gent que havia de decidir si la companyia Schocken de Nova York havia de publicar el *Tirant* (per exemple «Tots els estudiosos de la literatura espanyola voldran conèixer “el mejor libro del mundo”»), o els de la companyia Macmillan de Londres si se n'havia de fer una reedició en format llibre de butxaca («Cal aprofitar l'onada de medievalisme creat pel *Nom de la rosa*»), i de distribuir-lo fins i tot a quioscs en aeroports secundaris (“Lectura ideal per a vacances, amb prou escenes eròtiques”). Aquesta edició s'ha fet lloc en la llista d'èxit de vendes a les dues bandes de l'Atlàntic! Això va atreure l'atenció de traductors i editors en d'altres països, animant-los a voler donar a conèixer *Tirant* ells també.

Es repetirà aquesta història d'èxit per al *Curial*?

Entrant en la lliça del mercat dels llibres, *Tirant* tenia dos grans avantatges. Havia estat anomenat per Cervantes «el mejor libro del mundo». El seu autor, amb nom i cognom, havia estat comparat favorablement amb Balzac, Dickens, Flaubert, i Tolstoi, per Vargas Llosa. Tot això ha animat els primers traductors moderns del *Tirant*.

Curial, anònim, no pot comptar amb res de semblant. Ha de conquerir lectors amb la seva pròpia força. Però l'ajudarem. Com? Em sembla obvi. Si volem que es repeteixi amb el *Curial* la història d'èxit del *Tirant*, hem de repetir aquella història. Però cap catedràtic, fins ara, ha promès a un estudiant que amb una bona traducció del *Curial* es podrà guanyar el doctorat (com LaFontaine traduint el *Tirant*). No hi ha una xarxa a internet dedicada a divulgar traduccions dels nostres clàssics fetes per aficionats (cas del *Tirant* de Rudder a la xarxa *Gutenberg*). I és dubtós si encara es podran rebre subvencions de Madrid (com Rosenthal) per traduir i divulgar un clàssic escrit en català o valencià (potser sí, si fos en «español oriental»).

Ho tenim difícil, doncs, sobretot si molt, o tot, depèn de subsidis, diners que cal destinar també a fer llegir els nostres clàssics a casa nostra mateix, els Països Catalans, en tota mena d'adaptacions fetes per retre el llibre atractiu, i útil, a tots els nostres compatriotes que haurien d'aprendre, i prendre-hi gust, a llegir novel·les en la seva variant de la llengua catalana comuna.

Cal, doncs, ‘fer més amb menys’. I demano: s'havia estudiat la possibilitat de publicar, en facsímil, en un llibre de butxaca en format octau —amb els canvis que hom hauria fet en una reedició revisada allistats en pàgines afegides— la traducció del *Curial* de Pamela Waley del 1982? (Recordeu l'edició facsímil de l'incunable del *Tirant* feta a Nova York el 1904!) Els estalvis haurien permès un preu competitiu i fer promoció del llibre. Aquest no es vendrà si la gent no s'hi fixa, potser perquè la seva coberta no convida compradors potencials a parar-se quant la veuen en un aparador.

Què passarà amb l'edició del *Curial* traduït per Wheeler publicat, amb tapes dures, en el vol. 2 de la sèrie «IVITRA Research in Linguistics»?

Imaginem-nos que s'exhibeix en l'aparador d'una llibreria i que hi passen davant un canadenc i un home nascut en un dels països de l'antiga Corona d'Aragó. I, sí: s'aturen! És que l'un creu veure en la portada tres de les famoses "quatre barres", i l'altre tres pals per jugar a l'hoquei. Llegint el títol, l'un exclama: «Què et sembla! Han traduït el *Curial* a l'anglès! Un dia el llegiré jo també!» Llegint el subtítol, l'altre no hi entén res, perquè no sap a què es refereix «Crown of Aragon» i tan sols està acostumat a frases del tipus «a classic of science fiction, of feminist, o budist, literature, of Chinese prose, of erotica». Fixant-se en el mot «Research», i en el preu, els dos se'n van.

A l'Institut IVITRA, comitent del llibre, no s'hi va convocar mai una sessió de «*brain-storming*» amb estudiants i "gent del carrer" per fer descriure les impressions que els fa un prototip de la coberta? Segur que s'hi hauria discutit l'ús de «Crown of Aragon». Es tracta d'evitar «Països Catalans»? o de prevenir prejudicis quant a l'origen de l'autor del *Curial*? Com que de la llengua i de l'autoria se'n parla detalladament en la introducció, hom pot limitar-se en la portada a al·lusions a aquests dos punts i aprofitar l'espai per atreure l'ull dels compradors. Com que de compradors en trobarem sobretot entre els aficionats a novel·les històriques o romàntiques, cal una portada que cridi "medieval" amb la tipografia i amb una reproducció artística, i "novella" amb la presentació. Els aficionats a novel·les històriques, o simplement novel·les, han vist dotzenes de portades, i en totes sortia el nom de l'autor. Donen a "clàssic" el sentit de 'famós' i ho consideren lògic que si un llibre s'ha fet famós el seu autor també s'haurà fet famós. Millor que no aprenguin que *Curial*, tan clàssic, no fou mencionat o citat per ningú fins quan fou descobert el 1876 i publicat el 1901.

Un dia sí que sabrem qui era i d'on era l'autor de *Curial e Güelfa*. Pel cas que faci falta una segona edició de la traducció anglesa abans del gran descobriment, podríem obrir ja ara un concurs de propostes per a la seva portada. Heus aquí, futurs competidors meus, el que proposaré jo com a subtítol de la novel·la: «The ups and downs in the romance between a gallant and adventurous knight and a rich but generous lady, as described in medieval Catalan by a well-travelled novelist from the kingdom of Valencia, who had reasons to remain anonymous».

Curt WITTLIN
Universitat de Saskatchewan